

ÖMER DERYA BEY'İN ESTERGON FETİHNAMESİ¹

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Doç. Dr. Yakup POYRAZ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı
yakuppoyraz46@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2443-7533

Öğr. Semanur BAYRAKTAR

turkolog.sema.1991@hotmail.com
Gönderim Tarihi: 21.12.2020 Kabul Tarihi: 26.12.2020

Alıntı: POYRAZ, Y. & BAYRAKTAR, S. (2020). Ömer Derya Bey'in Estergon Fetihnamesi, *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2(2),142-153.

Öz: Bu çalışmada Ömer Derya Bey'e ait olan *Estergon Fetihnamesi* incelenmiştir. Fetihname, Türk-İslâm devletlerinde fethedilen beldeleri, kazanılan zaferleri anlatan şiir mektup ve fermanlarla bu fetihleri anlatan tarihî eserlerin genel adıdır. *Estergon Fetihnamesi*, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yılları içerisinde kaleme alınmıştır. Bu eser 16. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin dil özelliklerini yansıması bakımından önemli bir metin olduğu kadar bahsedilen fethetme bizzat müellifin de katılıp yakından olayları takip etmesi bakımından da önemli bir tarihî kaynak niteliğindedir. Ayrıca metnin içerisinde ilgilenenler için savaş terminolojisi ile ilgili birçok terim mevcuttur. Eser sadece olay örgüsünden ibaret olmayıp metinde yer yer çarpıcı tasvirler ve sanatlı bir anlatım göze çarpmaktadır. İncelediğimiz eserin tek bir nüshası vardır ve bu nüsha da Almanya Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ömer Derya Bey, Estergon Kalesi, Kanuni Sultan Süleyman, mesnevi, fetihname

The Estergon Conquest Which Belongs To Omer Derya Bey

ABSTRACT: In this study The Estergon Conquest which belongs to Omer Derya Bey has been examined. Conquest is the common name of poetry, letters and edicts which has reported and describing the victories the conquered cities and acquired victories in Turkish-Islamic states and historical works which has told these conquests. The Estergon Conquest has written during the reign of Suleyman the Magnificent. This work is an important text in terms of reflecting the linguistic features of the 16th century Ottoman Turkish, as well as an important historical source in terms of the author's participation in the conquest and following the events closely. In addition, there are many terms related to war terminology for enthusiasts in the text. The work is not just a plot, but from time to time striking depictions and an artistic expression stand out in the text. There is only one copy of the work which we are examining and it is in the Library of Leipzig University in Germany.

Keywords: Ömer Derya Bey, Estergon Castle, Suleyman the Magnificent, mesnevi, conquest

Giriş

Osmanlı sahası klasik Türk edebiyatı Osmanlılarla birlikte var olmuş, onunla birlikte serpilmiş tarihsel uzun bir edebî dönemin adıdır. Bu süreçte hem manzum hem de mensur şekillerde birbirinden değerli eserler kaleme alınmıştır. Bu manzum ve mensur eserlerde dönemin dil, tarih, coğrafya, sosyoloji vb. bilimsel gerçeklerine ışık tutacak değerli bilgilere ulaşmaktayız.

Ele aldığımız bu eser de manzum bir fetihnamedir. Tarihsel bir vak'a olan Estergon'un Türkler tarafından ikinci defa fethini anlatmıştır. Aslında fetihname; Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir savaş kazanıldığıında bunu diğer İslam devletlerine, hanlara, prenslere, vali ve şehzadelere bildiren fetih mektuplarına verilen isimdir. Aynı zamanda bu olayları işleyen manzum eserlere de tür olarak bu isim verilmiştir.

Çalışmamızın konusu Almanya Leipzig Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan Ömer Derya Bey tarafından 16. yüzyılda kaleme alınan edebî eserdir. Bu eser, Estergon Kalesi'nin fethini şiirsel bir edayla anlatmaktadır. Ömer Derya Bey'in bu manzum eseri 16. yüzyıl Osmanlı Türkçesi özelliklerini yansıması bakımından önemli bir yazılı metin olduğu kadar bahsedilen fethetme bizzat müellifin de katılıp yakından olayları takip etmesi yönüyle de önemli bir tarihî kaynak niteliğindedir.

¹Bu makale Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ana bilim dalında Doç. Dr. Yakup POYRAZ danışmanlığında tamamlanan *Ömer Derya Bey'in Estergon Fetihnamesi (Metin-İnceleme)* başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Bu çalışmanın ilk kısmında mesnevi ve fetihname hakkında kısa bilgilerle yetinilecek, devamında Ömer Derya Bey'in *Estergon Fetihnamesi* hakkında genel bilgiler verilip eser incelenecektir. Burada daha çok müellifin hayatı, eserin şekil ve içerik yönünden incelenmesi, Estergon Kalesi hakkında bilgiler ön plana çıkmaktadır. Eserin tek nüsha olması yönüyle nüsha tavsifi ve nüshanın bulunduğu kütüphane ile ilgili de bazı bilgiler verilecektir.

“Mesnevi” birbiriyle kafiyeli ikişerli mısralardan oluşan nazım şeklidir. Sözlükte ikişer ikişer anlamındaki “mesnâ” kelimesinin nispet eki almış biçimi olan “mesnevi” edebiyat terimi ve nazım şekli olarak ilk defa Fars edebiyatında kullanılmıştır (Çiçekler, 2004, s. 320). Mesnevi, aslı Arapça olmasına rağmen Arapçada kullanılmayan bir kelimedir. Edebiyatta her beyti kendi arasında kafiyeli, iki beyitten binlerce beyte kadar uzanan nazım şeklinin adıdır. Aynı aruz kalıbının tekrarı ile bir monotonluk ortaya çıkmaması için mesnevilerin arasına yer yer gazel, kaside, terki-i bent, terci-i bent vb. nazım şekilleri serpiştirilebilir (Pala, 2004, s. 311). Beyitlerin ayrı ayrı kafiyeli olması yanında her beytin anlamının kendi içinde tamamlanması ve öteki beyitlere geçmemesi esastır. Mesneviler aruzun kısa kalıplarıyla kaleme alınırlar. Kuruluş itibarıyla mesneviler üç ana bölümden oluşur: Giriş, Asıl Konu, Bitiş. Giriş bölümünde -her mesnevide bulunmamakla beraber- besmele, tevhit, münacât, na't, dört halifeye övgü, yöneticilere veya eserin ithaf edildiği kişiye övgü, eserin yazılış sebebi yer alır. Asıl konu bölümü, öykülemeye dayalı mesnevilerde genellikle “âgâz-ı dâstan” başlığıyla başlar. Diğer başlıklar da genellikle Farsçadır. Bitiş bölümünde ise, genellikle “Hâtîme” başlığı altında, dua, övünme, eserin adı ve yazılış tarihi, okuyandan dua isteği ve mesnevinin vezni ile ilgili bilgileri içeren beyitler yer alır. Bu bölümde bazen kitabın tamamlandığı tarih de kaydedilir (Isen, 2011, ss. 224-225).

Mesnevi nazım şekli, İran edebiyatında doğmuş, buradan Arap ve Türk edebiyatlarına geçmiştir. Arap edebiyatına mesnevi Harun Reşid devrinde Âbân el-Lâhikî'nin (öl. 815) Pehlevî dilinden çevirdiği *Kelile ve Dimne* eseriyle girmiştir. Mesnevi, Arap edebiyatında daha çok Farsçadan yapılan çevirilerde kullanılmış, ayrıca öğrenilmesi ve ezberlenmesi istenilen konularda da bu nazım şekline başvurulmuştur.

Türk Edebiyatında ilk mesnevi Yûsuf Has Hâcib'in (ö.1077) *Kutadgu Bilig* adlı eseridir. 13. ve 14. yüzyıllarda yazılmış çeşitli mesneviler vardır. Mesnevi şeklinin Türk edebiyatına has bir özelliği de eserlerdeki kahramanların ağızından yazılmış gazellerin vezin ve şekil bakımından divanlardaki gazellerle aynı özelliği taşımasıdır. Bazı mesnevilerde ise farklı vezinde murabbalar da bulunmaktadır.

13. yüzyılda Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin 25.618 beyitlik büyük eseri olan *Mesnevi-i Mânevi*'si Farsça olduğu halde Türk şairleri üzerinde yüzyıllar boyunca bıraktığı geniş etki bakımından sözü edilmeye değer önemli bir eserdir. Bu yüzyılın sonunda Şeyyâd Hamza'nın 1529 beyitlik *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi edebiyatımızın ilk aşk mesnevisidir. Sonraki mesneviler yine bu yüzyılda yazılan Ahmed Fakih'in *Kitâb-ı Evsâf-ı Mesâcidi'ş-Şerife* ve Yûnus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eserleridir.

Türk edebiyatında mesnevilerin halk edebiyatına yönelik örnekleri de bulunmaktadır. Pek çoğunun müellif veya musannifi bilinmeyen bu tür mesneviler için genellikle mevlidlerin sonunda yer alan Dâstân-ı Kesikbaş, Dâstân-ı İbrâhim Edhem, Hikâyet-i Kız ve Cehûd, Kadı ve Uğru Destanı, Cenâdil Kalesi, Hatun Destanı, Kısâ-i Kahkaha, Kısâ-i Mukaffa gibi eserler örnek verilebilir. Türk edebiyatında mesnevi hemen her dönemde gazel ve kasideden geride kalmış, hatta sadece mesnevi yazan şairler küçümsemiştir (Ünver, 2004, ss. 323-324). Sadece mesnevi yazan şair sayısı çok azdır. Ömer Derya Bey de onlardandır.

“Fetihname”, bir kale veya şehrin zaptını anlatan eserlere denir (Pekolcay, 1981, s. 268). Fetihnamelere gazavatnâme de denmiştir. Gazavatnâmeler, düşman topraklarına yapılan sürekli akınlarla, girilen karışıklı savaşlar; bu savaşlarda gösterilen kahramanlıklarla kazanılan zaferleri anlatan manzum ve mensur eserlerdir (Levend, 1973, s. 158).

Fetihnameler, ilgili oldukları savaşın bir tarihçesini ihtiva ettiklerinden ve zaferin hemen ardından kaleme alındıklarından aynı zamanda değerli birer tarihî kaynak niteliği taşırlar. Ancak sübjektif değerlendirmelerle yazılmış oldukları için burada verilen bilgilerin dikkatle ve diğer kaynaklarla karşılaştırılarak kullanılması gerekmektedir (Aksoy, 2004, s. 471).

Fetihnamelerde mutantan bir ifade kullanılır, ülke zaptında padişahın kudretini göstermek için düşman askerinin fazlalığından bahsedilir, olaylar genellikle uzun uzadıya anlatılır. Düşmanlara gönderilen tehditnâmelerde ise ağır ve küçültücü ifadeler yer alır (Aksoy, 2004, s. 471).

Edebiyat tarihiyle ilgili kitaplarda ise fetihname ayrı bir edebî tür olarak bir seferin başlangıcından sonuna kadar geçen olayları, bir şehrin, kalenin alınışı veya bir savaşın kazanılmasını konu edinen eserler şeklinde ele alınmaktadır (Aksoy, 2004, s. 471).

Türk edebiyatında 15. yüzyıldan itibaren müelliflerince doğrudan doğruya “fetihname” olarak adlandırılan manzum ve mensur eserlerin bazılarını burada zikredebiliriz: 1- *Fetihname-i Sultan Mehmed*. Kivâmî tarafından 1490 yılında kaleme alınarak II. Bayezid’e takdim edilmiştir. 2- *Fetihname-i İnebahtı ve Moton*. İnebahtı ve Moton seferlerine katılan II. Bayezid devri şairlerinden Sinoplu Safâî tarafından manzum olarak kaleme alınmıştır. 3- *Fetihname-i Diyâr-ı Arab*. Yavuz Sultan Selim devrinde hayatta bulunan kendisinden Silahşör olarak bahsedilen müellif, bizzat katıldığı Mısır seferi hakkında değerli bilgiler vermektedir. 4- *Fetihname-i Belgrad*. Eserin sonundaki beyitten Sa’yî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alındığı anlaşılan bu fetihname Kanuni Sultan Süleyman’a ithaf edilmiştir. 5- *Fetihname-i Hayreddin Paşa*. Barbaros Hayreddin Paşa’nın savaşlarını ve bilhassa Preveze zaferini anlatan, Murâdî tarafından mesnevi tarzında yazılmış bir eserdir. 6- *Fetihname-i Kal’a-i Cerbe*. Nidâî’nin 967 (1560) telif ettiği bu eser Piyâle Paşa tarafından yazdırılmıştır. 7- *Fütûh-ı Yemen*. Rumûzî’nin 977’de (1569-70) kaleme aldığı mesnevi tarzında 20.000 beyitlik bir fetihname olup eserde II. Selim zamanında Yemen’e gönderilen Sinan Paşa’nın fetihleri anlatılmaktadır. 8- *Fetihname*. Sipâhîzâde Ahmed tarafından yazılan bu eser, Sultan İbrahim’in 1054’te (1644) Venediklilere karşı başlattığı, yirmi iki yıl süren muharebenin sonuçları hakkında bilgi vermektedir. 9- *Fetihname-i Kamanîçe*. Nâbî’nin yer yer manzum, yer yer mensur olarak telif ettiği bu fetihnamede IV. Mehmed zamanındaki Kamanîçe Kalesi’nin fethine dair geniş bilgi verilmektedir. 10- *Fetihname-i Belgrad*. Antalyalı Mustafa Münif’in yazdığı eserde, I. Mahmud zamanında 1152’de (1739) sadrazam olan Hacı Mehmed Paşa’nın kazandığı Belgrad zaferi anlatılmaktadır. 11- *Fetihname-i Belgrad*. Koca Rağıp Paşa tarafından yer yer manzum olarak telif edilen eserde bir önceki fetihnamede anlatılan konu işlenmektedir (Aksoy, 2004, s. 471). Bunlardan başka yazılmış Osmanlı dönemi fetih ve zaferleri anlatan birçok eser vardır, bu eserlerin çoğunlukla 15-17. yüzyıllara denk gelmesi Osmanlı’nın yükselme devrine paralel olarak bu eserlerin daha fazla ön plana çıkması, tarih ve edebiyat arasındaki sıkı bağı göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Ele aldığımız mesnevi de fetihname türünde yazılmış manzum bir eser olduğundan bu ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Şunu da belirtelim ki Ömer Derya Bey de mesnevisine doğrudan Fetihname adını vermiştir.

Ömer Derya Bey Kimdir?

Osmanlılar döneminde Avusturya’da bulunan Estergon Kalesi’nin ikinci defa yeniden alınmasını işleyen Estergon *Fetihnamesi* müellifi Ömer Derya Bey hakkında pek bilgi bulunmamakla birlikte sadece bir kaynaktan Avrupalı müsteşrik Franz Babinger kendisi hakkında şöyle bir bilgi verir:

“Mahlası Deryâî olan Ömer Derya Bey önceleri levend, sonra ağa, sonra bey olan ve kendi dediğine göre bütün hayatını karısız, çocuksuz sınırdan geçirip yedi defa yaralanan bir savaş eri idi. Askerlik hayatını sade bir nesir ile anlatacak yerde Ömer Derya Bey şairliği denemiş ve imparatorun Macaristan başkomutanı Fürst Karl von Mansfeld tarafından Grans’ın zabtını (1003/1595) ve on yıl sonra Türkler tarafından geri alınmasını vâfir vezninde bir nazm ile kaleme almıştır. Kuşatmada ağa olarak bulunup oradaki durumu iyi bilen Ömer Derya Bey, kendi şahsiyetini mübalağalı bir şekilde yükselterek muharebeleri, Grans (Estergon) şehrini vesaireyi tasvir etmektedir” (Babinger, 1992, s. 149).

İncelediğimiz eserden hareketle Ömer Derya Bey’in güçlü bir divan şairi olmadığını söyleyebiliriz. Şairin mevcut bir divanı olmadığı gibi gazel ya da kaside nazım şekliyle yazılmış başka şiiri de mevcut değildir. Ayrıca eserde aruz ve kafiye konusunda çok fazla teknik hatanın olması bu fikrimizi destekler niteliktedir. Ancak tasvirlerindeki canlılık, konuya hâkimiyeti ve savaşla ilgili terminolojiyi iyi kullanması onun eserini güçlü kılmaktadır.

Yine bu eserden edindiğimiz bilgilere göre Ömer Derya Bey’in iki kardeş olduğu diğer kardeşinin de kendisiyle birlikte Estergon’un fethine katıldığı ve kendisinden küçük olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca savaşlarda yedi defa yaralandığı savaş bittiğinde 50 yaşına geldiğini de beyitlerden anlamaktayız.

Yaliguz degül iki kardaş idüm
Erken idüm mücerret şal baş idüm (747. beyit)

Hişâr içre kardaşum hem var idi
Cân u dilden baña gâyet yâr idi (749. beyit)

Kardeşum çüst idi gâyet işine
Girmiş idi on üç on dört yaşına (750. beyit)

Şairin mahlası mesnevîde 748. beyitte karşımıza çıkmaktadır:

Adum 'Ömer mahlasum Deryâ idi
Gâziler baña 'acâyib yâr idi (748. beyit)

Ömer Derya Bey'in Estergon Fetihnamesi

Estergon Fetihnamesi, Kanuni Sultan Süleyman'ın Avusturya'da fethettiği Estergon Kalesi'nin -daha sonra elden çıkmasının ardından- yeniden alınışını işleyen bir eserdir.

Estergon, Macaristan'ın kuzeybatısında Komarom ilinde 16 ve 17. yüzyılda bir Osmanlı sancak merkezi olan şehirdir. Adı Macarca Esztergom, Almanca Granz ve Latince Strigonium olan ve Osmanlı kaynaklarında Ustorgon şeklinde geçen yerdir. Tuna'nın sağ yakasında ve büyük dönemecindeki tepelik bölgede Macar Hükümdarı Geza (970 ?- 997) tarafından kurulmuştur (Geza, 2004, s. 438).

Tuna Havzası'nda askerî ve ticarî açıdan önemli bir noktada bulunan ve Roma döneminde kurulan Estergon şehri 10-13. yüzyıllar arasında Macar Krallığı'na başkentlik yapmıştır. Kral IV. Bella'nın başkenti Budin'e taşınmasından sonra bile önemini yitirmeyen kentin Türklerle tanışması ilk 1526'da Budin'i alan Kanunî Sultan Süleyman döneminde gerçekleşmiştir (Link1). Kanuni'nin Viyana üzerine yürüyüşü sırasında kale savaşılmadan sunulmuş olsa da 1531'de bölgede etkin olmak isteyen Habsburglar tarafından kale tekrar ele geçirilmiştir.

10 Ağustos 1543'te şiddetli muharebelerden sonra "vire"² ile ele geçirilmiştir (Gündüz, 2012, s. 173). 1543'ten sonra Osmanlı ile Avusturya arasında el değiştiren kale, 1609'da imzalanan Zitvatorok Antlaşması ile Osmanlı topraklarına yeniden katılmıştır.

Yenilgiyle biten İkinci Viyana Seferi'nden (1683) sonra Avusturya güçleri tarafından kuşatılan kalenin teslim edilmesiyle Estergon'da uzun yıllar süren Osmanlı egemenliği sona ermiştir.

İncelediğimiz eser, 16. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin dil özelliklerini yansıtmaya bakımından önemli bir metin olduğu kadar eserden anladığımıza göre bahsedilen fethetme bizzat müellifin de katılıp yakından olayları takip etmesi yönüyle de önemli bir tarihî kaynak niteliğindedir. Eser, Ömer Derya Bey tarafından savaştan sonra Muharrem 1040'ta (Ağustos 1630) telif edilmiştir. Bilinen tek nüsha olan bu yazma, Şaban ibn-i Süleyman tarafından Recep 1609 (Nisan 1659)'da istinsah edilmiştir.

Nüsha Tavsifi

Almanya Leipzig Üniversitesi³ B. Or. 078 Fleischer, pp. 545-546 numarada kayıtlı bu eser, Ömer Derya Bey tarafından kaleme alınan *Estergon Fetihnamesi*'dir. Eserin müstensihî Şaban ibn-i Süleyman'dır. Eserin başka nüshası bulunmamıştır.

Fetihnamenin dili Türkçedir. Nesih yazı ile harekeli bir şekilde yazılmıştır. Ana başlıklar kırmızı, metin ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Sayfalar düzenli olup her bir sayfada on üç satır vardır.

Bu nüshanın deri cildi yıpranmış, yer yer kenarları bozulmaya uğradığından sırtı dikilmiştir. İç sayfalarında güve yemesinden, nemden, mürekkep akmasından kaynaklanan bozulmalar mevcuttur. Ayrıca kenarı yırtılmış yıpranmış sayfalardan dolayı şiirde bazı yerler okunamamıştır.

² Vire: Amana gelme, yenilgiyi kabul etme, üzerinde savaşılan şeyi verme.

³ Leipzig Üniversitesi, Almanya'nın ve dünyanın en eski ve köklü üniversitelerinden olup tarihi 1409 yılına kadar gitmektedir. Adını Leipzig şehrinden almıştır ve dünyaca tanınan Wagner, Goethe ve Nietzsche gibi mezunlara sahiptir. Leipzig şehri, 550 binlik nüfusu ile Saksonya eyaletinin en büyük şehirlerindedir. Futbol takımları, modern hayvanat bahçeleri ve opera gösterileriyle tanınan Leipzig şehri modern bir yapıya sahiptir. Şehirde her sene düzenlenen fuarlar ve öğrenci nüfusunun fazlalığı şehri tanımlayan diğer özellikleridir (Link2).

İç kapak zahriyye gibi kullanılmış ve yazılmaya buradan başlanmıştır. Muhtemelen eseri alıp götüren kişinin kendi el yazısıyla düştüğü Latince bir not ve ilgili kurumun arması bulunmaktadır. Ayrıca Romen rakamlarıyla CCCXXVI (326) yazmaktadır.

Kitabın başında şiirden farklı olarak muhtemelen müstensihin yazdığı dua niteliğinde dört satırlık bir yazı bulunmaktadır. Bu yazıda kısaca bu eserin okunmasıyla müellifinin ruhuna sevaplar gideceği söylenmiştir.

Fetihname'nin Şekil Yönünden İncelenmesi

Fetihname, toplam 85 varaktan ve 2122 beyitten oluşmaktadır. Klasik mesnevilerde olan giriş bölümünün bu eserde olmadığını birkaç tasvir ve hazırlık beytinden sonra eserin doğrudan âgâz-ı destan bölümüyle başladığını söyleyebiliriz. Eserimizin içerisinde şairin belirlediği ve isimlendirdiği yirmi bir tane bölüm başlığı bulunmaktadır. Eserdeki başlıklar şunlardır:

1. Nakş u Şüretlerin Beyân İder
2. Nakş u Şüretlerin Beyân İder (tekrar)
3. Hikâyet-i Şu Kulle
4. Çeşmelerin Beyân İder
5. Medh-i Gâzîyân-ı Ustorğon
6. Hikâyet-i Kârtal Kuşu
7. Kâfirün Donanması Bozulduğun Beyân İder
8. Şehidlere Selâmlar İrsâl Olunduğun Beyân İder
9. Muşannif Kendü Hâlin Şerh İtdüğün Beyân İder
10. Hikâyet-i Ferhâd
11. Kâfirün Topları Çivilendüğün Beyân İder
12. Şehîd Hayât Bulduğun Beyân İder
13. Merhûm Deryâ Bey Kendü Hâlin Şerh İtdüğü Beyân Olunur
14. Ömer İshâk Bölüğün Düşdüğün Şehîd Olduğun Beyân Olunur
15. Kâfir Beyanında
16. Şâma Haber Catıcı Beyân Olunur
17. Kâfir Ustorğonu Bırağup Gıtdüğün Beyân İder
18. Tekrâr Ustorğonu Dögdüğün Sebebin Bildürür
19. Hikâye-i İkinci Uğraş
20. Bir Gâzînün Başına Zarbozan Urduğun Beyân İder
21. Murâtlar Kâfire Tabduğun Beyân İder

Vezin

Manzumenin aruz vezniyle yazıldığı, varak 83b'de "Fâilâtün Fâilâtün Fâilât" şeklindeki ifadeyle belirtilmiştir. Birçok yerde özellikle sonlarda bu kalıba uyduğu görülse de başlardaki birçok beytin "feilâtün mefâilün feilün" veya "mefâilün mefâilün feilün" kalıplarına daha çok uygun geldiğini görmekteyiz. Franz Babinger'in (1992, s. 149) bu şiirin vâfir vezniyle (müfâ'aletün müfâ'aletün) yazıldığını iddia etmesi ise zayıf bir iddia olarak kalmaktadır. Şiirin aruz kalıbının bu kadar tartışılır olması, şairin aruz hususundaki başarısızlığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu duruma biraz da müstensihin dikkatsizliği neden olmuş, başarısız aruz uygulamaları daha da işin içinden çıkılmaz bir hâle düşmüştür diyebiliriz. Çünkü metnin imlasında fahiş hatalar ve eksiklikler vardır. Çok dizede vezin aksar gözükmektedir. Öyle ki bu keşmekeş, zaman zaman manzumede aruz yerine 11'li hece vezni kullanılmış vehmi dahi uyandırmaktadır.

Nazım Şekli ve Kafiye

Şiir kafiye düzeni bakımından mesnevi özelliği göstermektedir. Metinde toplam 2122 beyit vardır. Tüm beyitler kendi içinde kafiyelidirler. Şiirde kafiyelendirmenin genel olarak başarılı olduğunu ve çoğunlukla yarım ve tam kafiyelerin kullanıldığını az da olsa zengin ve cinaslı kafiyelerin kullanıldığını söyleyebiliriz.

Fetihname'nin Muhteva Yönünden İncelenmesi

İkinci Estergon fethine bizzat katılan müellifin savaşı yaşaması, olayları yakından takip etmesi ve kendisinin de bir asker olması yönüyle eseri tarihe ışık tutan birinci dereceden manzum bir kaynak olarak görebiliriz. Ayrıca metnin içerisinde konunun erbabı için savaş terminolojisi ve savaş planları ile ilgili

birçok kelime ve tabir mevcuttur. Eserde yer alan mekân ve şehir tasvirleri o günkü yerleşim şekli ve yaşam tarzı hakkında bilgi verir niteliktedir.

Özel Adlar ve Terimler

Ömer Derya Bey'in eserinde *Ustorgon (Estergon), Yedi Kral, İypol, Garafil, Sübhan Dağı, Engürüs, Tuna, Bonar, Komoran, Duborja, Zagora, Varoş, Magrib, Freng, Alman, Rus, Boğdan, Erdel, Belgrad, Martolos, Nemçe, Macar, Uş, Cigerdelen, Tepedelen* gibi yer ve millet adları ve bunun yanında *Sarı Saltık, Hızır, İlyas, Nuşirevan, Sigon Uşak, (Hz.) Muhammed (s.a.v.), (Hz.) Ali, Sultan Süleyman (Kanunî), Sultan Ahmed, Ferhâd* gibi tarihi ve efsanevi şahsiyetlerin adları geçmektedir.

Sofi Sinan Paşa, Hasan Paşa, Muhammed Paşa, Gazi Ali Paşa, Ali Bey, Ömer Derya Bey, Hüseyin Bey, Ömer Aga, Derya Aga, İshak Bey, Çil Agaç Bey gibi isimler ise bizzat bu savaşta yer alan tarihî Osmanlı kahramanların adıdır.

Eserde özellikle savaş ve silah terminolojisi ile ilgili tespit edilen birçok kelime mevcuttur. Bu terimlerin zengin bir biçimde kullanılmasının en önemli sebebi şairin bizzat asker olması ve savaşın içerisinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Tespit edilen kelimeleri şöyle sıralayabiliriz: *kal'a, kulle, hisar, derbent, yol, mazgal, şayga, tüfek, balyemez top, kılıç, kalkan, zarbozan, cidalı, şahî, top, kara'ol (karakol), kapıkulu, yeniçeri, palanka, merdiven, kös, meteriz, çarğa, barut, kıturğa, atlu, yaya, er, asker, serasker, bey, gazi, şehid, paşa, alay, tabur, hendek, gözci, levend, sipahi, sancak, kul oğlanı, cebeci, lağımci, çorbacı, od eylemek (ateş açmak), tepelemek, divar, nacak, balta, çapa, nişan, bayrak, kunbara, barut, fitil, nevbetçi, serhad, gemi, donanma, nâme, haberci, casus, ok, yay, kiriş, gedik, hendek kazmak, baruthane, barut atmak, cebe, tabya, dolma vb.*

Tasvirler

Eser, mesnevi nazım şekliyle yazıldığı için tahkiyeli anlatım tarzı kullanılmıştır. Ancak eserde sadece olay örgüsü yoktur zaman zaman çarpıcı tasvirler ve sanatlı bir anlatım da karşımıza çıkar. Mesnevinin başlarında yer alan ve 29. beyitte başlayıp 59. beyitte sona eren "Nağş u Şüretlerin Beyân İder" başlıklı kısımda şair, genel hatlarıyla Estergon Kalesi'ni tasvir eder. Bu beyitlerin hem metne hem de tasvirlere örnek olması açısından buraya alınmasının uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu kısımda şair; Estergon Kalesi'nin kızıl yeğpare bir taş üzerine kurulduğunu, sanat yönüyle onun gibi bir yapının insanoğlu tarafından bir eşinin daha görülmediğini, kale içerisinde Ulu Cami olduğunu, camideki yazılarının altın yıldızdan ve kubbesinin mermerden olduğunu, Sarı Saltuk'un mezarının Ulu Cami'de bulunduğunu, onun mezarının kapısının türlü süslemeyle süslendiğini, mermerden yapılan direklerinin oymalı olduğunu, kapısının iki yanında bekçi gibi mermerden yapılan arslan ve kaplan heykellerinin bulunduğunu, heykellerin sanki canlı gibi yapıldığını, heybetli bakışlarıyla sanki ejderhalar ile dövüşür gibi etkileyici olduğunu ve içeri girenleri bakışlarıyla korkuttuğunu, çeşitli milletlerden gelip bu bina ve sanat eserlerine bakanların ona hayran kaldığını, kalede asma kubbeli divanhanelerin olduğunu ve altın yıldızlı yazılar ve nakışların göz kamaştırdığını, buradaki çarpıcı güzelliklerin daha dünyada eşinin benzerinin görülmediğini, Sarı Saltuk'un efsanevi kahramanlıklarını ve Hazret-i Hızır'dan yardım aldığını vb. hususları nazım yoluyla anlatmış ve bu eserleri yapan mimar ve ustaları övmüştür.

2a-	29	Yine kal'ayı yâd idüp diyelüm
Nice kal'a imiş bunu bilelüm
	30	Ustorgondan saña haber vireyim
Nice yir imiş size şerh ideyim
	31	Bir kızıl taş üzre urmuş temelün
Perîler yapmış durur bunu bilün
	32	Âdem oğlu böyle yâyı yapmamış
Dağı gözler bu binâyı görmemiş
	33	Kal'a içre Ulu Câmî' var idi
Gören kişi bakuben hayrân idi
	34	Şâfi altun idi nağş u yazusu
Kızıl mermerden [idi] bir kubbesi

- 35 Sarı Şaltık anda yatur didiler
Gömülüdür üsti altun yazulu[r]
- 36 Kapusunda dürlü şüret yazulu
Şâfi mermer direklerü oymalu
- 37 Kapunuñ iki yanında yapmışlar
Oyma taşdan kaplan arslan dizmişler
- 38 Kızıl mermerden yapulmuş şüreti
Aç arslanlara benzer[di] heybeti
- 2b- 39 Canludur şan bakışı heybetleri
Ejdehâyile döğüşü[r] her biri
- 40 İçerü girene şan kim diş kaçar
Biribirine heybet ile bakar
- 41 Kapunuñ üsti yanında iy kişi
Kızıl mermerden iki kartal kuşu
- 42 Anı dağı anda nakş [idüp] durur
İçeri giren gâziler hep görür
- 43 Nice düzmiş nice yapmış diyeyin
Bilmezem [kim] nice takrîr ideyin
- 44 Kâfdan şan ki getürmüş işüni
Şâfi nakş itmiş içüni taşunu
- 45 Dürlü şüret yazulu 'ibretleri
Şimdi söyler şanursın şüretleri
- 46 'Arab 'Acem siyâhî gelür idi
Bu binâyı bakuben hayrân idi
- 47 İl memleket gezdüğümüz çok durur
Hiçbir yirde böyle binâ yok durur
- 48 Aşma kubbelü[dür] dîvân-hâneler
Altun yaldızlu nakışlu yazula[r]
- 49 Ak hem kızıl mermer idi yapusu
Dürlü dürlü oymalarla kapusu
- 50 Duvarlarda erleri resm eylemiş
Sarı Şaltuk Sultânı nakş eylemiş
- 51 Papaz ile nice girmiş kazana
Taḥsîn olsun hem bu nakşı yazana
- 3a- 52 İki yerde Sarı Şaltuk nakşı var
Hem bir yirde gömülüdür didiler
- 53 Ol diyâra nice kim gelmiş ise
Ejdehâyla nice döğüşmiş ise
- 54 Altı başın tepelemiş teng ider
Yedünci baş ile durma[z] cenk ider

- 55 Hızır İlyās diyu çağırmış imiş
Meded sultānum yetiş dimiş imiş
- 56 Hızır Peyğamber yetişmiş medede
Evliyā imiş çağıran iy dede
- 57 Hızır Peyğamber yetişmiş sultānum
Haşr olunca aşkına aksa k̄ānum
- 58 Yetişüp de gelse görse hasretüm
Gice gündüz miñnetümdür firķātüm
- 59 Nice kimseye yetişmiş görünüp
Ayağı tozına varsam sürünüp

Kızılma ve Türklük

Eserde dikkat çekici bir husus da on bir yerde “Türk”, üç yerde “Kızılma” kelimesinin kullanılması; Türk’ün cihangirlik ve nizâm-ı âlem mefkurelerinin o dönemde savaşan askerler arasında nasıl canlı olduğunu anlatması yönünden önemlidir.

Bu kal’adan diyârı hep bilindi
Kızılmaya dek yolu bulundi (22. beyit)

Uzattı Ustorğona Engrüs k̄ulın
Kızılmaya dek zabt̄ ide ilin (23. beyit)

Kızılma vü Ustorğon k̄ulası
Nice yıllar çekülmişdür belāsı (2106. beyit)

Vezîr ü defterdâr kâfire der ki
Görelüm nice kırarsız bu Türki (221. beyit)

Neye geldi dir bu Türk ilümüze
Kâfir pusuya girmiş yolumuza (283. beyit)

Kâfir geçidlere hep gözci k̄omış
Üstümüze gelür Türkler [hep] dimiş (285. beyit)

Nedür aşlı dir Türke varamaduğ
Tüfenk atup uğrayup bozamaduğ (920. beyit)

Kızılma, Osmanlı Türkleri tarafından Roma’ya verilen ad idi. Roma, Hristiyanlık âleminin merkezi olup oradaki St. Pierre kilisesinin kubbesi de kızıl bakırdan idi. Bu nedenle Kızılma sözü, fethedilecek en uç nokta anlamında yaygınlaşmıştır. En uzak ve en son coğrafi nokta, Kızılma’dır (Pala, 2010: 275).

Kızılma imgesinin tam olarak ne zaman, nerede ve nasıl ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte yaygın anlayış, Osmanlı ile birlikte tarihe ve edebiyata mal olduğu, özellikle Osmanlılar döneminde Batı memleketlerine doğru yürütülen cihadın bir sembolü olduğu yönündedir. Kızılma ülküsü özellikle yeniçeriler arasında yaygınlaştırılmış ve onların savaşma azmini yüksek tutmak için kullanılmıştır. Ziya Gökalp bu imgeyi Turan ülküsü ile birleştirerek ona yeni bir anlam yüklemiştir.

Eserin ferağ kaydının altında mensur olarak Estergon fethinden sonra Eyvar (Uyvar), Luvva, Nugrad, Kanire Kalesi gibi yerlerin fetihlerinden de bahsedilmiştir.

Dil ve İmla Özellikleri

Metin harekeli olması dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesi'ndeki yuvarlaklaşma özelliğinin bu metinde korunduğunu açıkça görmekteyiz:

Ġazîler *medhidür* iletme gümâne
Aceb *degül* inanmazsa zemâne (3. beyit)

Metnin harekeli olması okumada kolaylık sağlaması gerekirken zaman zaman okumayı daha da güçleştirmiştir. Ancak buradaki asıl kusur müstensih'in payına düşmektedir. Metinde müstensih'ten kaynaklanan birçok yazım yanlışı olduğunu açıkça söyleyebiliriz. Öyle ki bu dikkatsizlik zaman zaman yazım birliğini bozmakta ve tek bir beyitte bile aynı kelime farklı biçimde yazılmaktadır. Örneğin 1368. beyitte "diledük" kelimesinin iki farklı yazımı karşımıza çıkmaktadır. Birinci mısradaki kef ile yazılırken ikinci mısradaki kaf ile yazıldığını görmekteyiz:

Kâfir leşlerini dermek *diledük*
Serlerinden bir kula yapmak *diledük* (1368. beyit)

Ġapusında dürlü şüret yazulu
Şâfi mermer direkleri *oymalu* (36. beyit)

Aşağıdaki beyitlerde veznin aksanmış olması bütün bu yazım yanlışı ve vezin aksamalarının müstensih'in dikkatsizliğinden kaynaklandığını belirtmek gerekir. Ayrıca vezin metnin çoğu yerinde aksamaktadır. Bunlara birkaç tane örnek vermek gerekirse şu beyitlere bakılabilir:

Top olduk diz be diz yürüdük
Ne kıldan kâfire düz doğru sürdük (307. beyit)

Sefer itdi geldi Ustorğona
Dîvârların boyadı kızıl kana (1173. beyit)

Didük anı fikr idüp kal'âyı virün
Başuñuz kaydunı erkence görün(1247. beyit)

Aşağıdaki beyitte "kavraduk" sözcüğü harf değişikliğiyle yanlış yazılmıştır:

Girüden karvaduk nice dirisün
Gider ilerü hiç bakmaz girüsin (1667. beyit)

Kelime başında, ortası ve sonunda bulunan "ç" sesi bazen "ç" bazen de "c" şeklinde farklı yazıldığını belirli standarda uyulmadığı görmekteyiz:

Bu medhi ideyin *geldikce* elden
Dağı nazar ideyin okuna dilden (4. beyit)

Dereler *geçidler* doldı leşler
Hişâra çevre yuvalanurdı başlar (1267. beyit)

Düşen *balcığa* bula kalkmadı
Oğul babasına hiç bakmadı (1268. beyit)

Yine *çāsūslar* selâm versünler
Askerlerün ağudur mı görsünler(1281. beyit)

Kelime sonunda bulunan "b" sesinin bazen "p" bazen de "b" şeklinde yazıldığını görmekteyiz. Biz özellikle zarf-fiil ekini -lp, -Up olarak almayı tercih ettik, diğerlerini olduğu gibi bıraktık.

Acib cenkler idüp kılını şavaş

Kimi diri getirür kimi de baş (263. beyit)

Varoşı virüp giden kâfirleri
Yürüdük bunlara karşı ileri (1192. beyit)

Sonuç

Kendisi de bir asker olan Ömer Derya Bey'in tek eseri olan *Estergon Fetihnamesi*, Estergon Kalesi'nin ikinci defa Türkler tarafından fethedilmesini konu alan, tarihi bir olayı mesnevi tarzında manzum bir şekilde işleyen bir eserdir. Fethi bizzat katılıp savaşı yaşayan ve olayları yakından takip eden Ömer Derya Bey, metnin içerisinde ilgilileri için savaş terminolojisi ile ilgili birçok terim zikretmiş o dönemin savaş plan ve stratejilerini aktarmıştır. Bunun yanında eser sadece gerçek olay örgüsünden ibaret olmayıp metinde yer yer çarpıcı tasvirler ve sanatlı bir anlatım da göze çarpmaktadır. Eserde yer alan mekân ve şehir tasvirleri o günkü yerleşim şekli ve yaşam tarzı hakkında bilgi verir niteliktedir. Bu yönüyle eser önemli bir tarihî kaynak niteliğindedir ve o döneme ışık tutar. Fetihname tarihi bir nitelik taşıdığından özel isim ve yer isimlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu çalışmamızın tarih ve edebiyat alanlarında fetihname türünde yapılan bilimsel çalışmalara ve eserin 16. yüzyıl dil özelliklerini taşıması yönüyle de dil alanındaki çalışmalara az da olsa katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

Kaynakça

- Aksoy, H. (2004). *Fetihname Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C: XII.
- Babinger, F. (1992). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (Çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çiçekler, M. (2004). "Mesnevi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C: XXIX.
- David, G. (2004). "Estergon" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C: XI.
- Devellioğlu, F. (2011). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2000). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Gündüz, T. (2012). *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- İpekten, H. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İsen, M. vd. (2011). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Levend, A. S. (1973). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: C: I.
- Naci, M. (2006). *Lügat-ı Naci*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Pala, İ. (2010). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Paşa, V. A. (2000). *Lehce-i Osmâni* (Haz. Recep Toparlı), Ankara: TDK Yayınları.
- Pekolcay, A. N. & Eraydın, S. (1981). *İslami Türk Edebiyatına Giriş*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sami, Ş. (1996). *Kâmûs-u'l-Alâm*, Ankara: Kaşgar Neşriyat Yayınları, C: I-VI.
- SAMİ, Ş. (2015). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Türkçe Sözlük , (2011). Ankara: TDK Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzında Derleme Sözlüğü, (2009). I-VI Cilt, Ankara: TDK Yayınları,
- Ünver, İ. (2004). "Mesnevi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C: XXIX.
- ÜNVER, İ. "Divan Şiiri" *Türk Dili Türk(Şiiri Özel Sayısı II)*, S. 415-416-417, (Temmuz-Eylül) Ankara: TDK Yayınları.
- Link1: <https://gezievreni.com/estergon-kalesi-macaristan/> (E.T.:27.10.2019)
- Link2: <https://qyqglobal.com.tr/leipzig-universitesi/>(E.T.:27.10.2019).